

Атрошенко Г.І.

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української і зарубіжної літератури

Негуляєва О.С.

студентка магістратури

Скориця Д.В.

студентка магістратури

Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ПОЕТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЗА ЗАКОНАМИ ХУДОЖНЬОГО ЦІЛОГО У КАЗЦІ ЗІРКИ МЕНЗАТЮК

Анотація. У статті започатковується дослідження мови казки Зірки Мензатюк «Дочка Троянди», визначаються її особливості у парадигмі поетики твору, призначеного для дитячого читання.

Ключові слова: сучасна літературна казка, література для дітей, експресивна забарвленість тексту, поетика, мова художнього твору.

Є твори, що володіють чарівною притягальною силою. Вони не просто служать джерелом читацької насолоди, вони зачаровують читача, приголомшують своєю щирістю, простотою, безпосередністю, новизною відкриття. Кожен текст – це повідомлення, яке не може (а за своїм призначенням і не повинне) залишити байдужим свого читача [2, с. 12]. Казка «Дочка Троянди» уповні може вважатися саме таким твором.

Вже початок твору талановитої української письменниці засвідчує, що виписаний він за законами Сучасної Справжньої Казки для дітей. Зірка Мензатюк прагне передати читачеві «найдорожчий скарб, який дістала від своїх мудрих батьків – уміння любити. Любити Бога, Україну, людей, давнину й сучасність, пташку і квітку» [3, с. 331]. Основу поетичної тканини казки Зірки Мензатюк склали словесні образи, які пов'язуються із нашим національним світовідчуттям, із його сучасним феноменом.

Народилася маленька донечка у молодого художника. Його дружина, всміхаючись «вологими притомленими очима», радить чоловікові, як назвати їхню первістку. Й одразу дізнаємося, що ж складає інтригу казкової розповіді: не все добре (чи й зовсім недобре!) на Ружевій планеті, адже мати-породілля, щоб не нашкодити новонародженій дитині, навіть ім'я їй пропонує дати чуже, незвичне (хотіли б мати Ружину – так називали найгарніших дівчаток, але

«відколи планету загарбали прибульці з зорі Зелі, прадавні імена звучали все рідше» [3, с. 332]).

Назвали дівчинку Зелю, адже це – ім'я, яке давали своїм дітям прибульці. Та й чоловікові – молодому невідомому художникові – варто теж подбати про «підходяще» ім'я. Дружина – молода Мати – радить батькові назватись «зелеянським іменем» – Літан: «...Без цього не досягнеш успіху. А з зелеянським іменем легше проб'єшся на виставки, в Головну картинну галерею, а то і в художню академію» [3, с. 332], все це для того, щоб Зела росла в достатках.

Постають питання: «Навіщо їй правда, з якого вона роду-племені? Навіщо знати про поразки, неволю, недолю, з малого малечку [орфографія автора. – А.Г., Н.О., С.Д.] вливати в серденьтко отруту?» [3, с. 332]. Але все це – для того, щоб донечка росла щасливою. Це палке бажання молодих батьків: «І буде щасливою, дуже щасливою!».

Зела росла надзвичайно красивою. За канонами фольклорної казки Зірка Мензатюк досить детально описує «дороге» життя дівчини, що виростала, немов князівна: «Спала в кришталевому ліжечку, їла за столиком з золотою облямівкою, а іграшки їй робили найкращі майстри-лялькарі» [3, с. 332]. Справи в батька йшли чудово, і він ні в чому не міг відмовити своїй доньці. Казкарка за уснопоетичною традицією подає розгорнуту портретну характеристику дівчини: «Красою до неї міг дорівнятися хіба що молодий пуп'янок троянди, який на світанку в найчистішій росі розгортає перші пелюстки – такими ж рум'яними й свіжими були Зеліні щічки. Коси вона мала темні й густі, і пахли вони трояндами; очі мала ясні, мов зорі» [3, с. 333]. Справжньою красунею виросла Зела, але були в неї й інші якості й чесноти: мала прекрасний голос, гарно малювала.

Коли сталася нагода «показати» доньку верховному правителю, вивести її «в люди», батьки дуже зраділи. У великій виставковій залі урядового палацу на стінах висіли («ясніли») малюнки Зелі. А сама дівчинка не нудьгувала: грала у «класики», «сама в себе тричі виграла і тричі програла» (маємо зауваження, як би поводи́ла себе звичайна школярка!) [3, с. 334]. З погляду сучасного подається авторкою опис гомінкої метушливої юрби, якою вона й має бути під час зустрічі з високоповажною публічною «особою»: «Юрба блискотіла кіно-, фото- й телеоб'єктивами і, ніби грядка соняхів [промовисте вдале порівняння – заувага наша. – А.Г., Н.О., С.Д.], усі голови повертала в один бік: туди, де стояв верховний правитель» [3, с. 334]. Сам він виявився «з себе ні старий ні молодий, ні гарний ні поганий».

А яким же верховний правитель видався Зелі, що дитина, поглянувши на нього, засміялася, «немов задзвонила в кришталевий дзвіночок» [3, с. 334]? Цим і звернула на себе увагу «особи».

Іронічно виписана у казці сцена подиву верховного правителя з того, що малюнки зроблено «крихтою». Зела повинна була малювати перед його очима: сонях юної художниці був «ні старий ні молодий, ні гарний ні поганий» та ще й «довкола нього інші соняхи головами досередини, і <...> такі догідливі й покірні» [3, с. 334]. Засміявся (!) правитель і наказав ще щось намалювати, поки він «підобідає в буфеті».

Традиційна композиційна схема чарівної казки дещо порушується Зіркою Мензатюк у зображенні малюнка на всій широчині сніжно-білої стіни: «Вона малювала гарячий безмежний степ, що пах сонцем і солодкими квітками. Степ лежав і дрімав у золотавім мареві, в монотонних голосах цикад, і раптом, як вибух, задудніли копита – то в картину влетіли коні. Вони були гінкі, як вітер, легкі, як вітер, і, як вітер, нестримні, їхні шиї зблискували, наче вістря летючої стріли, а гриви тріпотіли; до грив припадали вершники, чубаті, завзяті, обпалені сонцем, зі смаглявими дужими руками і з шаблями в руках, немов вогонь. Передній, юний і розхристаний, ніс знамено; воно маяло понад степом, шовкове, неначе трояндова пелюстка. <...> намалювала троянду на знамені» [3, с. 335]. Добір виражально-зображальних мовних елементів і їх трансформації у тексті казки засвідчують яскраве явище авторської художньої майстерності [1, с. 3].

І хоч правитель був у доброму гуморі (після обіду, як підкреслює авторка), він все ж побачив, що на нього «летіли воїни Ружевої планети». Вони були переможені, а їхні імена знищив верховний наказ, як знищено було і наймення їхньої планети. Але вони знову піднялися – «немрущі й незбагненні» [3, с. 335]. Це «зухвальство» й «непорозуміння» важко пояснити і радникам правителя, і йому самому, і навіть татові Зели, який не знає, звідки в його доньки таке «баламутство», адже вона «не знає, що вона ружеянка». Сама дівчинка пояснила, розуміючи, що її малюнок справді чудовий, що це їй наснилося. Не змогли ніякі заборони, накази, приписи викоринити зі снів отого свого, справжнього, ружівського.

Зовсім не по-дитячому, по-казковому Зела розмірковує: «Ти не кажеш яблуні: роди груші, і ружі не кажеш: цвіти айстрами. Але ж як у яблуні яблука, в ружі ружеєвий цвіт...» [3, с. 336]. Взаємопроникливість життєвих реалій у казковий світ цілком очевидна.

Пізнавальні елементи казки мають значний вплив на читача. Вже назва казки «підказує» квітковий контекст – «Дочка Троянди», а далі – «волошки й фіалки, лілеї й тюльпани, півонії й жасмин», і звичайно ж, «білі троянди,

напівпрозорі, ніби підталий льодок; троянди жовті, троянди густо-вишневі, троянди рожеві, такі, як небо». Саме ці квіти «було дозволено» малювати Зелі; і вона малювала так, що квіти не могли бути непоміченими: вони з'явилися «на листівках і плакатах, у мистецьких альбомах і в журналах, навіть у шкільних підручниках» і, звичайно ж, «мали неймовірний успіх» [3, с. 336]. Але коли у двері родини постукав поліцеймейстер, запитуючи «громадянку Зелу», батьки не змогли пояснити дитині, чому ж вже не можна малювати тепер і троянди (саме вони рожевіли на дешевій картці, де на звороті був видрукований текст із закличком до ружейн), батько спромігся тільки на невизначене: «Так треба».

Згодом, коли Зела малювала «зелеян-першопрощодців, підкорювачів Всесвіту – гордих і відважних, з холодними орлиними очима», «зоряні шляхи і космодроми, з яких ракети штурмують простір», «перші міста, перших царів, перші польоти» [3, с. 338], вона отримала нагороду – Золоту верховну грамоту. Радів батько, що тепер його доньці відкриті всі дороги, вона стане знаменитістю; та інше судилося Зелі: вона захворіла і хвороба її була невиліковна; не допомагало жодне дороге сучасне лікування, старі зелеянські знахарки, таємничі слова й замовляння. Батько Літан почув від сивочолого поважного лікаря, що для Зели ліків немає, адже у неї «в сердечку надто багато всього вмирало. Вмирили сни, троянди, рідні слова...» [3, с. 339].

Батько Літан все ж розповів доньці, хто ж вона є: і що її рідна планета – Ружева, і що її мати – Троянда, й ім'я її – Ружина. Дівчинка посміхнулася і стулила очі, їй стало легко на душі, сама земля розкрилася для неї, стала колискою, де спочиває її дитина. Ружина заснула – й обов'язково прокинеться, коли прийде її пора.

Індивідуальна поетика Зірки Мензатюк характеризується різноманітністю художньо-виражальних засобів. Різнобарвна тропіка твору створює мальовничість і наочність казкового вислову: порівняння («доня <...> гарна, мов пуп'янок ружі», «донечка – ніжний паросток», «росла, немов князівна» [3, с. 332], «очі <...> ясні, мов зорі», «небо <...> цвіло, як квітка», «будеш, <...> немов дзвіночок» [3, с. 333], «засміялася <...> немов задзвонила в кришталевий дзвіночок» [3, с. 334], «листівки неначе трава» [3, с. 337], «ракета швидка, наче блискавка» [3, с. 339], «земля взяла її, мов у колиску», «рожева [троянда] як небо над <...> планетою» [3, с. 340]) у тексті виконують унаочнювальну форму чуттєвого спостереження; повторення («Доня, малесенька доня! <...> народилася доня!» [3, с. 332], «знов і знов», «атож, атож», «так, так» [3, с. 336], «всього-навсього» [3, с. 337], «легко-легко» [3, с. 340]) ніби перейшли з народнопоетичної оповіді; епітети ніби «розсипані» у канві казкової оповіді, серед постійних (яких менше), трапляються досить складні, книжні, синкретичні («щасливий, теплий сміх», «вологими

притомленими очима», «тендітні, зворушливо крихітні рученята» [3, с. 332], «веселі бешкетливі дерева», «квітуче небо, грайливе сонце» [3, с. 334], «сніжно-біла стіна», «солодкі квітки» [3, с. 335], «квіти <...> прохолодна пахуча розкіш, найніжніший трепет і найсоковитіші барви» [3, с. 336], «небо <...> таке ніжне, таке трояндове й шовкове» [3, с. 338], «рідна, тепла, погідна земля» [3, с. 340]); використання антонімічних утворень дещо обмежене, але досить виразне й значуще («ні старий ні молодий, ні гарний ні поганий», «як сьогодні <...> та й завтра» [3, с. 334], «то блід, то червонів» [3, с. 337]); метафоричні конструкції цікаві, різноманітні, використовуються письменницею на самоозначення, уречевлення, оживлення тощо («сонце збитошно підморгувало», «дерева сміялися на малюнках», «потішити управительське око», «очі сяяли» [3, с. 333], «квіти <...> говорять, <...> співають, сміються» [3, с. 336], «небо <...> процвітало рожевим цвітом» [3, с. 338], «стояла глибока тиша» [3, с. 339], «троянда <...> питиме світанкову росу», «земля голубить її й колише», «троянда <...> лепетатиме під вітром рідні ласкаві слова» [3, с. 340]); знову ж таки за законами (чи радше: канонами ССК) авторка вживає зменшувально-пестливу лексику («малесенька Зела» [3, с. 332], «їхня кровиночка», «тендітні рученята», «рідний таточко» [3, с. 332], «серденьтко», «кришталева ліжечко», «люба донечка» [3, с. 332], «дзвінкий голосочок», «зелеянські пісеньки», «туфельки сріблясті», «кришталеві підківки» [3, с. 333], «дівчинка», «пуп'яночок» [3, с. 334]) та прикладкові сполуки («майстри-лялькарі» [3, с. 332], «хлопчак-витівник», «дівчина-красуня», «дупла-роти», «приятелі-художники», «дитина-художниця» [3, с. 333]).

Зірка Мензатюк добре володіє усіма скарбами народнопоетичного мовлення, про що свідчить фразеологія казки («вдалася на диво» [3, с. 332], «реготали на все горло», «від щастя забракло слів», «знялася метушня» [3, с. 333], «не бачила зроду» [3, с. 334], «відвів очі» [3, с. 336], «виричив очі», «чекає лихо» [3, с. 337], «пройняла туга», «відкриті всі шляхи», «все йде на лад», «немає жодної надії», «лікувати словом» [3, с. 338], «збилася з ліку», «не було ніякої ради» [3, с. 339], «легко <...> ніби зсунувся камінь» [3, с. 340]); цілком логічним видається «вплітання» в канву казкової оповіді фразеологічних одиниць, зрештою, як і сучасної лексики (ультразвук, зоря Зеля, космобачення, космодром, кіно-, фото-, телеоб'єктиви, кінокамери, фотоспалахи, інфрасвітло, концентроване сонце, електронні голки тощо).

Яскраві засоби образності, ритмічна організація, уся система тропів казки Зірки Мензатюк «Дочка Троянди» засвідчують неповторну її авторську манеру як продовжувача традицій народної казкової епіки.

Література

1. Атрошенко Г.І., Негрій І.І. Поетика казок Всеволода Нестайка: мовностилістичний аспект. *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Літературознавство*. Харків, 2014. Вип. 3(79). Частина друга. С. 3–11.

2. Атрошенко Г.І., Негуляєва О.С. Аспекти лінгвостилістичного аналізу поезії, призначеної для дитячого читання. *Українська література в загальноєвропейському контексті: збірник наукових праць*. Мелітополь : ФОП Однорог Т.В., 2018. Вип. 1. С. 11–16.

3. Мензатюк З. Дочка Троянди. *Дитяча література. Твори українських письменників II пол. XX – початку XXI століть* / упоряд. Н.І. Богданець-Білокаленко. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2011. С. 330–340.

Атрошенко Г.І.

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української і зарубіжної літератури

Чуйко А.В.

студентка II курсу

Негуляєва О.С.

студентка магістратури

Мелітопольський державний педагогічний університет

імені Богдана Хмельницького

ХУДОЖНЯ МОДЕЛЬ СВІТУ В КАЗКАХ ГАННИ МАЛИК

Анотація. У статті подано загальний огляд художньої моделі світу в казках Ганни Малик з акцентуацією на її (казці) жанрових різновидах. Підкреслюється виховна спрямованість текстів, призначених для дитячого читання.

Ключові слова: література для дітей, сучасна літературна казка, поетика, художній світ, жанри казок.

Ганна Малик (Галина Миколаївна Малик) родом своїм із казкової Олександрівщини, як сама завжди пояснює. Народилася вона у місті Бердянську Запорізької області. Подія ця сталася 12 серпня 1955 р. Дівчині було повних тринадцять, коли сім'я змінила місце помешкання й переїхала до селища Середнього, що на Закарпатті. Письменниця згадує, що ніколи не було їй так радісно й спокійно, як у дитинстві та в юності. Школа – то взагалі